

بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به شهرنشینی جوانان روستایی شهرستان سمیرم

فاطمه صابری

کارشناسی ارشد روانشناسی، اداره آموزش و پرورش اصفهان، ایران

رضا قنبری^۱

کارشناسی ارشد جامعه شناسی، اداره آموزش و پرورش شهرضا، ایران

نشریه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال پنجم، شماره سوم، پیاپی ۱۹، تابستان ۱۴۰۰، صص ۷۹ - ۹۵

چکیده

کره‌ی زمین در حال تبدیل شدن به دنیایی از شهرهاست تا جایی که در قرن حاضر شاهد پیشرفت چشمگیر شهرها چه از نظر وسعت و چه از نظر تعداد خواهیم بود. شهرنشینی اگر چه باعث رفاه و راحتی مهاجرین روستایی می‌شود و درآمد و شاید هم پایگاه اقتصادی-اجتماعی مهاجر را بالا می‌برد، ممکن است سلامتی افراد و بهداشت آنان را به خطر بیندازد- مسائلی مانند آلودگی هوا، آلودگی صوتی و کلاً آلودگی‌های شهری. مهاجرت از روستا به شهر فرآیندی است ناگزیر که با آهنگی متفاوت در تمام کشورهای جهان از جمله کشور ما صورت می‌پذیرد و لذا این پدیده توجه اکثر اندیشمندان شهری را به خود جلب کرده است. چون ناهماهنگی‌های فرهنگی که فرد مهاجر با جمعیت شهری داشته امکان انحرافات اجتماعی را بالا می‌برد. روش تحقیق در این پژوهش به گونه‌ای تحلیلی می‌باشد که از جهت نوع تحقیق در زمره‌ی پژوهش‌های کاربردی قرار داد، جامعه آماری تحقیق ۱۰۰۳۸ نفر از افراد ۲۰-۳۴ ساله روستایی ساکن در شهرستان سمیرم می‌باشند که با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۲۰ نفر انتخاب شده شیوه‌ی نمونه‌گیری در این تحقیق تصادفی می‌باشد. یافته‌های مطالعاتی بیانگر این مدعاست بین متغیرهای سن، دسترسی به امکانات و خدمات رفاهی روستائیان، میزان رضایت‌مندی از امکانات آموزشی، سهولت دسترسی به شهر و تأثیرپذیری از وسایل ارتباط جمعی و تمایل به شهرنشینی رابطه معناداری وجود دارد. همچنین بین متغیرهای پایگاه اجتماعی-اقتصادی، جنسیت، فاصله روستا تا شهر و نوع استفاده از وسایل ارتباط جمعی و تمایل به شهرنشینی رابطه‌ی معناداری وجود نداشت.

واژگان کلیدی: شهرنشینی، مهاجرت، وسایل ارتباط جمعی، خدمات.

۱. ایمیل نویسنده مسئول: re25gh@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

شهر یکی از کهن‌ترین ابداعات بشر است. نخستین شهرها در حدود پنج هزار سال پیش شکل گرفته‌اند. شهر به‌عنوان کانون همه‌ی جاذبه‌های اجتماعی فرهنگی و اقتصادی، مکانی است که انسان را از بربریت به اوج تمدن رسانده و آگاهی‌های او را جلال و شکوه بخشیده است. شهر کانون اصلی همه‌ی میراث‌های فرهنگی و عواطف و احساسات بشری است. با انقلاب صنعتی در جهان تمایل به سکونت در شهر به‌عنوان پدیده‌ای مثبت تلقی شد. مهاجرت داخلی سریع فرآیند مطلوبی به نظر می‌رسید که طی آن مازاد نیروی کار روستایی به تدریج از بخش کشاورزی سنتی گرفته می‌شد و برای ایجاد نیروی کار ارزان جوامع صنعتی به کار می‌رفت. این فرآیند از نظر اجتماعی مفید محسوب می‌شد، زیرا منابع انسانی از مناطقی که اغلب محصول نهایی آن صفر و یا نزدیک به صفر بود به مناطقی انتقال داده می‌شد که محصول نهایی آن مثبت و در نتیجه موجب پیشرفت و انباشت سرمایه می‌شد. با گذشت زمان و پر شدن شهرها از نیروی کار و خالی شدن روستاها از نیروی کار و در نتیجه نابودی زمین‌های کشاورزی جریان مهاجرت به شهرها از حالت پدیده اجتماعی به‌صورت مسأله و معضل اجتماعی تبدیل شد. با توجه به آثار و عواقبی که مهاجرت بال‌اخص مهاجرت‌های روستایی در مناطق مبدأ یعنی روستا و مقصد یعنی شهر و کل کشور بر جای گذاشت، موجب شد صاحب نظران، مهاجرت را باعث بسیاری از دشواری‌ها و تنگناهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور تلقی کنند. اگرچه از نتایج اولیه مهاجرت در کوتاه مدت، رفع کمبود نیروی کار در مناطق شهری است اما از سوی دیگر در بلند مدت، باعث افزایش بیکاری، مشاغل کاذب، انحرافات اجتماعی، ناامنی،

افزایش تقاضا برای کالا و خدمات شهری در جامعه شهری ما است و این مسائل وقتی حادث می‌شود که پی ببریم یکی از خصوصیات عمده‌ی مهاجرین وارد شده به شهرها در ایران، جوانی آن‌هاست. این طیف از جمعیت در سنین فعالیت اقتصادی هستند. لذا مسائل اشتغال، مسکن، رفاه اقتصادی و تأمین کالاهای اساسی زندگی از نظر آنان در درجه اول قرار دارد. دو پدیده مهاجرت و شهرنشینی در جوامع مختلف در حد وسیعی به وقوع می‌پیوندند. این دو پدیده به‌عنوان پیامدهای رشد جمعیت از یک طرف و تغییرات اجتماعی از طرف دیگر، به‌طور وسیعی در نقاط مختلف جهان در جریان است از آنجا که شهر سمیرم شهری است که در سال‌های اخیر پذیرای تعداد زیادی از مهاجران روستایی که عمدتاً جوانان را تشکیل می‌دهند می‌باشد. نگارنده را بر آن داشت که با اشتیاق فراوان به بررسی مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مهاجرین در این شهر بپردازد.

واقعیت این است که مهاجرت و تحرک بیش از حد، همراه با ساخت‌های مناسب اقتصادی و فرهنگی به رشد انحرافات و تمایل افراطی به سکونت در شهر منجر می‌شود. مهاجرت از روستاها به شهرها می‌تواند یکی از عوامل عمده‌ی برهم خوردن سازمان زندگی سنتی و قرار گرفتن در فرآیند جامعه صنعتی و شهرنشینی تلقی شود؛ اما در کشورهای توسعه نیافته، مانند کشور ما، شهرنشینی همراه با رشد خدمات، مستقل از توسعه صنعت، گسترش می‌یابد و به کاهش تولیدات و بیکاری‌های پنهان و آشکار و توسعه جرائم شهری منجر می‌شود. توسعه شهرنشینی عملاً سطح مصرف را بالا می‌برد و نیاز به اقلام مختلف مصرف افزایش می‌یابد. در نتیجه نه فقط قیمت‌ها مرتباً افزایش می‌یابد، بلکه کمبود نیازهای اساسی مانند مسکن

آذوقه و وسیله‌ی رفت و آمد به شدت احساس می‌شود. از طرف دیگر با وجود این که رشد شتابان شهرنشینی و مهاجرت روستایی پیامدهای متعددی در سطح فردی و کلان اجتماعی به همراه داشته، از این رو فرصت و چالش‌های فراوانی را ایجاد کرده است. توافق زیادی بین محققان وجود دارد که شهرنشینی می‌تواند نقش مثبتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی بازی کند و تلاش برای کاهش شهرنشینی عموماً مطلوب نیست. صندوق جمعیت سازمان ملل^۱ دولت‌ها را ترغیب می‌کند که شهرنشینی و مهاجرت را به‌عنوان یک روند غیرقابل اجتناب بپذیرد و سیاست‌هایی را جهت ایجاد فرصت برای فقرای شهری توسعه دهد. ایجاد محلات پرجمعیت، حاشیه‌نشینی، فقر، بیکاری، انحرافات اجتماعی، مشکل مسکن، آلودگی هوا و ناامنی و شورش از جمله چالش‌های بی‌شماری است که به‌عنوان پیامد شهرنشینی در نظر گرفته می‌شود.

ضرورت و اهمیت تحقیق

به نظر می‌رسد که در سال‌های اخیر، رشد روز افزون جمعیت شهری، عدم تعادل بین شهر و روستا، افزایش آلودگی‌های زیستی، گسترش بیکاری و افزایش جرائم، فقدان تولید در محدوده‌ی روستا، عمدتاً به دلیل مهاجرت شدید روستائیان به شهرها بوده است. البته مهاجرت نیروی کار ماهر و متخصص و ورود آن‌ها به عرصه‌ی کار و در نتیجه توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه امری ضروری و قابل ملاحظه است. لذا اخراج بدون برنامه ساکنان روستاها موجب خروج حجم قابل توجهی از سرمایه‌های انسانی می‌گردد که این مهم نیز قابل تأمل و بررسی است. بررسی مهاجرت‌ها در سطح شهرستان از این رو دارای اهمیت است که به نظر می‌رسد اعمال و رفتار اجتماعی و فردی مهاجر،

1. unFpa

متفاوت از خاستگاه اولیه‌ی آنان می‌باشد. همین امر مشکلاتی پیش می‌آورد که سازمان‌دهی آن‌ها را دشوار می‌سازد.

اهداف تحقیق

هدف کلی

هدف اصلی این پژوهش شناخت علل و انگیزه‌های تمایل به شهرنشینی و پیامدهای مهاجرت بی‌رویه روستائیان از مناطق روستایی به شهرها و ارائه‌ی راهکارها و خط‌مشی‌ها و برنامه‌ریزی جهت سازمان‌دهی این نوع مهاجرت‌ها و تعادل بخشیدن به جمعیت در مناطق شهری و روستایی می‌باشد.

اهداف جزئی

شناخت وضعیت مهاجرت فرستی روستاها و مهاجر پذیر شهری سمیرم، تعیین علل مهاجر فرستی مناطق روستایی و مهاجرپذیری شهر سمیرم و ارائه راهکارهایی جهت تعدیل مهاجرت‌های بی‌رویه روستایی شهرستان سمیرم

سؤال تحقیق

عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و ... در خصوص تمایل جوانان روستایی به شهرنشینی کدامند؟

مبانی نظری

مفهوم شهرگرایی

لوئیز ورث^۲ در مقاله‌های این مفهوم را به‌عنوان «شهرگرایی، شیوه‌ی زندگی» مطرح ساخت که باگذشت نیم‌قرن هنوز هم در کانون مباحثات شهری قرار دارد. شهرگرایی را می‌توان از شیوه‌ی زندگی ساکنان شهر تشخیص داد. میزان جمعیت، تراکم جمعیت و ناهمگنی جمعیت در یک حوزه شهری، در روابط میان افراد و افزایش شرایط تفکیک مردم مؤثر است؛ و در نهایت به جداگرنی گروه‌های مردم

2. Louis wirth

مشخص در جهت انجام مطالعات وسیع اجتماعی (فرید، ۱۳۶۸: ۲۸). به طور اخص جامعه‌شناسی شهری با این موضوعات روبرو است: تحلیل مسائل و مشکلات اجتماعی شهرها، دست‌یابی بر قانون‌مندی زندگی شهری در ابعاد مختلف، ارائه‌ی پیشنهادها و راه‌حل‌ها برای رفع مشکلات و فراهم آوردن زندگی بهتر برای شهرنشینان و در نتیجه برای همه مردم (همان: ۳۰).

تاریخچه‌ی شهر و اولین شهرها

پیدایش زندگی شهری در مراکز متعددی صورت گرفته است و قدیمی‌ترین نمونه‌ی توسعه‌ی واقعی آن در بین‌النهرین و مصر به وجود آمده و به طرف شرق و غرب توسعه پیدا کرده است. ایجاد شهر در این نواحی توسط جوامع، حکومت‌ها و افراد مختلف انجام شده است. ساختمان بعضی شهرها را به قدیسن پادشاهان، امرا و خدایان نسبت می‌دهند. به طور کلی عوامل حکومتی و دولت‌هایی مانند سومر، آکد، آشور، بابل و ایلام در پیدایش شهرها نقش اساسی داشتند. در بین‌النهرین شهرنشینی در منطقه‌ای با شرایط و ویژگی‌های جغرافیایی با امکان دسترسی به یک فضای مستعد از نظر کشاورزی، شکل گرفته بود که امکانات تهیه‌ی مواد غذایی شهر را در فضایی محدود میسر می‌ساخت. در این منطقه، حکومت در سرزمینی نسبتاً محدود و کلاً در شهر و فضای پیرامونی آن شکل می‌گرفت. در حقیقت شهر و حکومت همدیگر را توجیه می‌کردند (نظریان، ۱۳۸۸: ۳۴). به اعتقاد برخی از محققان، اولین شهر جهان اریحا بود که اکنون ویرانه‌های آن در مرز اردن دیده می‌شود. حفاری‌های این شهر سبب شده است تا تصور ما از تاریخ شهرها تغییر کند. قبلاً تصور می‌شد که اولین شهرها در منطقه بین‌النهرین (عراق کنونی) در حدود ۳ هزار و ۵۰۰ سال قبل از میلاد بودند. ولی باستان‌شناسان معتقدند که اریحا

در شهر می‌انجامد. این تفسیر از شهرگرایی، به تعریف لوئیزورث که شهر را به‌عنوان محل شیوه‌ی زندگی خاص می‌شناسد بسیار نزدیک است. می‌توان گفت شهرگرایی با تغییراتی در ارزش‌ها، رسوم اخلاقی، آداب و رسوم و رفتارهای جمعیتی همراه است. شهرگرایی را می‌توان از شیوه‌های زندگی ساکنان شهر تشخیص داد. میزان جمعیت، تراکم جمعیت و ناهمگنی جمعیت در یک حوزه‌ی شهری، در روابط میان افراد و افزایش شرایط تفکیک مردم مؤثر است؛ و در نهایت به «جدایی‌گزینی» گروه‌های مردم در شهر می‌انجامد.

به‌طور کلی، شهرگرایی در مفهوم وسیع آن، به همه‌ی ویژگی‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی شیوه‌ی زندگی شهری اطلاق می‌شود و بر خلاف شهرنشینی، یک فرآیند رشد شهری نیست، بلکه مرحله‌ی نهایی و نتیجه‌ی شهرنشینی محسوب می‌شود. (مرتضوی تبریزی، ۱۳۸۳: ۲۰).

مفهوم جامعه‌شناسی شهر

از نظر وبر اگر برای جامعه‌شناسی، مسأله‌ای اساسی، مطالعه کنش‌های اجتماعی افراد در فضاهای مختلف می‌باشد؛ شهر مکان این کنش‌ها در ابعاد مختلف برای گروه‌های اجتماعی است (ربانی، ۱۳۸۷: ۶). اگر مورخ ماهیت شهر را در رابطه با منابع تاریخی در زمان‌های گذشته مطالعه کرده و سطح و مراحل توسعه‌ی آن را روشن می‌کند، جامعه‌شناس بر عملکرد شهر و سازمان‌های شهری و تغییرات اجتماعی آن توجه دارد. چرا که شهر به‌عنوان موضوع اجتماعی خاص در راهبرد سازمان‌های «اجتماعی-سیاسی» و «اجتماعی-اقتصادی» حاکم بر شهر نقشی دارد و جامعه شهری متأثر از چنین سازمان‌هایی مورد مطالعه‌ی جامعه‌شناس است. شهر برای جامعه‌شناس هدف و غایت نیست بلکه اهرم و آلتی است ممتاز و

در حدود ۸ هزار سال قبل از میلاد، شهری با جمعیت ۶۰۰ نفری بوده و برخی از محققان به دلیل همین جمعیت کم، آن را شهر محسوب نمی‌کنند؛ اما در این شهر انواع فعالیت‌ها صورت می‌گرفت و روابط قدرت به صورت سلسله مراتبی بود، بنابراین می‌توان آن را شهر محسوب کرد. شهر اریحا خانه‌های آجری داشت، اطراف آن را دیوار فراگرفته بود و دارای برج و یک خندق بزرگ بود. تاریخ این شهر حاکی از وقوع رویدادها و حوادث بسیاری است که بر الگوی رشد شهر تأثیر داشته است (شارع پور، ۱۳۸۹: ۴۹).

تمدن سومری حدود چند قرن پیش از رسیدن به ۳۰۰۰ ق. م. (در حدود ۳۴۰۰ ق. م) آغاز گردید. ویژگی‌های این تمدن عبارت بود از معابد، مراکز شهری، خط، تجارت، تشکیلات نظامی، تخصص‌های صنعتی، بازار و هنر که می‌تواند نشانگر وجود یک جامعه‌ی به اصطلاح طبقاتی باشد. بی‌شک تمدن سومری ویژگی‌های مهم دیگری نیز داشته است؛ اما به علت نبود آثار و شواهد عینی اکنون نمی‌توان این ویژگی‌ها را از رهگذر باستان‌شناسی تعیین و توصیف کرد (مجید زاده، ۱۳۶۸: ۷). شهرهای دره نیل ۵۵۰۰-۶۰۰۰ سال پیش به وجود آمدند. از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان از شهرهایی مثل ممفیس و تب نام برد. البته بخشی از نوآوری تمدن شهری از بین‌النهرین به دره‌ی سند رسید. در دوره‌های اولیه‌ی شهرنشینی، دو عامل ساخت اجتماعی و تکنولوژی، در توسعه‌ی شهری بسیار مؤثر بودند. عوامل دیگری نیز در نابودی شهرها یا کاهش اعتبار آن‌ها دخالت داشتند که عبارت‌اند از: آتش سوزی، شیوع بیماری‌ها و هجوم قبایل و دشمنان (خمر، ۱۳۸۸: ۲۸). خصوصیات شهرنشینی و شهرسازی ایران، علیرغم غنای خود، همانند خلاقان، طراحان و برنامه‌ریزان آن‌ها به صورت گمنام باقی مانده

است (شیعه، ۱۳۷۸: ۳).

مفهوم شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی و تعریف شهر اسلامی

بنابه تعریفی، شهر اسلامی عبارت است از نمایش فضایی شکل و ساختمان اجتماعی که بر اساس ایده‌آل‌های اسلامی، فرم‌های ارتباطی و عناصر تزئینی خود را نیز در آن‌ها وارد کرده است، اما فراتر از مفهوم اجتماعی، اصل دیگری بر جامعه‌ی مسلمانان حاکم است و آن، محدود نبودن به زمان و نداشتن جغرافیایی خاصی است که مفهوم امت اسلامی آن را تعریف می‌کند (باقری، ۱۳۸۶: ۸۴). جهان‌بینی اسلامی برای تحقق آرمان‌هایش به شهر احتیاج داشت و این امر در تغییر و تحول و توسعه‌ی آن مؤثر واقع شد. در این مفهوم، بعد از ظهور اسلام از زندگی سیاسی دولت شهرهای یونانی و رومی در آن خبری نیست. امتیازات طبقاتی دوران ساسانی به هم‌ریخته و مهم‌تر این که شهرهای اسلامی نسبت به منطقه‌ی پیرامونش امتیازات خاصی را دارا نیستند. فروپاشی قدرت سیاسی شهر و به دنبال آن فروریختن سلسله مراتب اجتماعی، منجر به فروریختن دیوارهای شارستان و بالاخره پیوند شهر با منطقه‌ی پیرامونش گردید؛ زیرا قوانین اسلامی از امتیازات استثنایی به دور هستند و بدین قرار تفاوتی بین شهر و ده قائل نمی‌شود. شهروند شهرهای دوره‌ی اسلامی فرمانبردار احکام اسلامی، امام، خلیفه یا نمایندگان او هستند؛ بنابراین شهر دارای زندگی شهری و مستقل و خاص خود نیست. این امر، نخستین تفاوت میان شهر دوره‌ی اسلامی با شهرهای قبل از خود می‌باشد (نظریان، ۱۳۸۸: ۷۵).

تاریخچه‌ی شهرنشینی در ایران

مدنیّت و فرهنگ شهرنشینی در ایران مدیون تمدن قدیمی و پربافتی است که در تمام فلات ایران توسعه

و گسترش داشته است. این تمدن با فرهنگ شهرنشینی بین‌النهرین که مکان اولیه پیدایش شهرنشینی مستقل است، از ویژگی‌های خاص آن ناحیه به حساب می‌آید. اشتراک یافته و از مظاهر فرهنگی آن برخوردار بوده است. (مرتضوی تبریزی، ۱۳۸۳: ۳۴)

شهرنشینی از میان تحولاتی که در دو دهه‌ی اخیر در ایران روی داده است پویایی برجسته و نمایان‌تر است. در دو دهه‌ی اخیر، شهر در ایران به محور زندگی اقتصادی و اجتماعی جامعه تبدیل شده است و آنچه که به مشکلات شهری معروف است هر روز بیشتر نمایان گشته است. لذا زمینه‌های رشد شهرنشینی در دو دهه‌ی اخیر در حقیقت از دهه‌های قبل فراهم شد و یا به‌طور دقیق‌تر از دهه‌ی ۱۳۰۰ یعنی مقارن آغاز گسترش روابط اقتصادی و اجتماعی و سرمایه‌داری در ایران؛ شهر به‌مثابه‌ی مکان تحقق رابطه سرمایه داری به‌تدریج جای خود را در حیات جامعه باز کرد. طی این دوره نقش شهر به تبعیت از الگوی توسعه‌ی اقتصادی دستخوش تحول و اوج و فرودهایی بوده است. در مواردی توسعه‌ی روابط سرمایه‌داری در شهر اثر چندانی بر ساخت اقتصادی روستا نمی‌گذارد و شهر مستقل از روستا توسعه می‌یابد. در مقاطعی رکود اقتصاد شهرها به حرکت‌های مهاجرتی حتی به خارج از کشور می‌انجامد و زمانی دیگر رونق شهری جاذب جمعیت روستا می‌گردد (حسامیان، ۱۳۶۳: ۱۸)

رشد شهرها در ایران را می‌توان به دو دوره تقسیم نمود: (۱) دوره‌ی اول از دهه‌ی ۱۳۰۰ آغاز می‌شود و به

اصلاحات ارضی دهه‌ی ۱۳۴۰ ختم می‌گردد. (۲) رشد شهر پس از اصلاحات ارضی که از دهه‌ی ۱۳۴۰ آغاز می‌گردد و تا به امروز ادامه می‌یابد. رشد شهرها در دوره‌ی اول در حقیقت گویای رشد شهری در مرحله‌ی است که رشد روابط سرمایه‌داری تازه آغاز شده است. ادغام اقتصاد ایران در بازار جهانی، موجب تحولاتی در ساختارهای تولید شد و مسیرهای اصلی ادغام اقتصاد ایران در نظام سرمایه‌داری جهانی در این دوره از طریق تجارت بود و این قضیه همراه بود با درگیری ایران با دو کشور روسیه و انگلیس که شرایط خاصی را برای کشور به وجود آورده بودند و در واقع توسعه‌ی تجارت خارجی و گسترش اقتصاد مبادله‌ای، زمینه‌ای را برای افزایش میزان رشد جمعیت شهری و گسترش نسبی فعالیت‌های غیر کشاورزی ایجاد نمود. مرحله بعد، دوره‌ی رشد سریع شهرها است. بیان شکل شهرها در مرحله‌ای است که روابط سرمایه‌داری بسط یافته و زمان کافی پیدا کرده است که شیوه‌های تولید سنتی در روستا را تا حد زیادی نابود سازد و شهر را به مکان تحولات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه بدل کند (پارسی، ۱۳۸۹: ۱۲۳-۱۲۲). در دوره‌ی اول رشد جمعیت شهری سالانه به‌طور متوسط ۲/۶۵ درصد بوده است و در دوره دوم به ۴/۴۲ درصد رسیده است. بدین ترتیب اصلاحات ارضی دهه‌ی ۱۳۴۰ به‌مثابه‌ی عامل نهایی فروپاشی شیوه‌های تولید سنتی در روستا به‌عنوان نقطه‌ی عطفی در روند شهرنشینی در ایران متجلی می‌شود. در این جا شهرنشینی دوره‌ی

جدول شماره (۱): رشد شهرنشینی در ایران ۱۳۵۵ - ۱۳۰۰ (منبع: مرکز آمار ایران)

شهرنشینی بطئی ۱۳۴۰-۱۳۰۰	شهرنشینی سریع ۱۳۴۰-۱۳۵۵	رشد متوسط سالانه
۲/۶۵	۴/۴۲	رشد جمعیت شهری
۲/۱۲	۲/۷۷	رشد طبیعی جمعیت
۰/۵۳	۱/۶۵	مهاجرت

اول را به دلیل کندی آهنگ آن «شهرنشینی بطئی» و شهرنشینی دوره دوم را به دلیل آهنگ تند و اثرات دامنه‌دار آن بر زندگی جامعه «شهرنشینی سریع» می‌نامیم (حسامیان، ۱۳۶۳: ۱۸).

آینده‌نگری شهرنشینی در ایران و جهان

در مورد آینده‌نگری شهرنشینی ایران تحقیقات مرکز مطالعات جمعیتی وزارت مسکن و شهرسازی حاکی از تحقق میزان تقریباً ۷۰ درصد در سال ۱۴۰۰ است: جدول شماره (۲): آینده‌نگری شهرنشینی در ایران

تا سال ۱۴۰۰ (منبع: امانی، ۱۳۸۸: ۳۲)

سال	درصد شهرنشینی
۱۳۸۰	۶۲/۱
۱۳۹۰	۶۶/۳
۱۴۰۰	۶۹/۹

از دیدگاه تحول میزان شهرنشینی در جهان و مناطق توسعه یافته صنعتی و مناطق در حال توسعه، آمارهای منتشر شده از طرف سازمان ملل متحد حاکی از نیل به حد ۸۵ درصد برای مناطق و کشورهای توسعه یافته و به حد ۵۸ درصد برای کشورهای در حال توسعه در سال ۲۰۲۵ میلادی است که بدین ترتیب کشور ما از این لحاظ از حد متوسط مناطق در حال توسعه بسیار فراتر خواهد رفت (امانی، ۱۳۸۸: ۳۲).

ارتباطات

اصولاً هرچه در اطراف انسان وجود دارد بر رفتار، عقاید و فرهنگ او مؤثر است، بنابراین وسایل ارتباطی از قبیل روزنامه‌ها، رادیو، تلویزیون، ویدئو و انواع مشابه که دارای

محتوای از پیش تعیین شده نیز هستند بر طریق اولی فردی و اجتماعی بشر مؤثرند (علوی، ۱۳۷۵: ۵۹). وظایف و وسایل ارتباط جمعی را می‌توان به شکل زیر بیان داشت:

۱- نقش تفریحی.

۲- نقش خبری: بخش خبر و اطلاع‌رسانی و انتقال سریع اختیار.

۳- نقش همگن سازی: نزدیکی سلیقه‌ها و خواسته‌ها و انتظارات را موجب می‌شود.

۴- آگاه سازی.

۵- احساس تعلق اجتماعی که موجب احساس مشترک و انتقالی را در جامعه عهده دارد (ساروخانی، ۱۳۷۱: ۹۱-۸۴). در اینجا به بعضی از وسایل ارتباط جمعی، همراه با توضیحاتی پرداخته می‌شود:

رادیو: اختراع رادیو در اوایل قرن بیستم، انقلابی بود که در ابتدا رهبران سیاسی در جهت ارتباط مستقیم با مردم استفاده نمودند. رادیو جهت پخش و خبر دادن به افکار عمومی مردم مورد بهره‌برداری قرار گرفت، رادیو عمومی‌ترین وسیله ارتباط جمعی می‌باشد (مک براید، ۱۳۶۹: ۷۲).

تلویزیون: به‌عنوان یک وسیله جمعی تأثیر فراگیری بر تجربه ما دارد و همچنین وسیله دسترسی به اطلاعاتی است که بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی به آن بستگی دارد (گیدنز، ۱۳۷۳: ۴۹). تلویزیون از امتیازات رادیو و سینما هر دو برخوردار است و راحت‌تر به حوزه زندگی خصوصی افراد وارد می‌شود (علوی، ۱۳۷۵: ۷۰). روزنامه، تلویزیون، سینما در شهر و هم

جدول شماره (۳): درصد و تحول میزان شهرنشینی جهان (منبع: امانی، ۱۳۸۸: ۳۳)

شرح	۱۹۵۰	۱۹۷۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۲۵
جهان	۲۹	۳۷	۴۴	۴۸	۶۳
کشورهای توسعه یافته	۵۴	۶۶	۷۳	۷۸	۸۵
کشورهای در حال توسعه	۱۷	۲۵	۳۴	۴۰	۵۸

در روستا مدل‌ها و رهنمودهای مشابهی را انتشار داده و باعث تقویت تماس و ارتباط بین شهرها و روستاهای می‌شوند بدین ترتیب پیش‌بینی روزی را می‌توان کرد که دیگر تفاوت عمیقی بین پایتخت‌های بزرگ، حومه شهرها و بقیه نقاط وجود نداشته باشد و به عبارت دیگر همه‌ی نقاط کشور شهری شده باشد. در چنین حالتی، دیگر مهاجرت جمعی روستایی وجود نخواهد داشت؛ و آنچه می‌ماند، حرکاتی از نوع جابجایی شغلی و جابجایی جغرافیایی است که در خود ویژگی یک تمدن سنتی دهقانی و یک تمدن فنی شهری را ندارد (و ثوقی، ۱۳۶۶: ۴۵).

نظریات کارکرد باوری

طرفداران این نظریات معتقدند که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوب نظام‌های اجتماعی پرورش می‌یابند و هنگامی که در یک نظام اجتماعی تعادل بر هم می‌خورد، مهاجرت یک عنصر الزامی جهت برقراری تعادل مجدد در جامعه ایجاد می‌شود. در واقع درک ناهماهنگی بین خصایص فرد و نظام اجتماعی منجر به مهاجرت به شهر، برای کاهش ناهماهنگی ساختی می‌شود. این دیدگاه بدین صورت قابل بیان می‌باشد که نیاز به نیروی کار در بعضی مناطق پیشرفته و وجود نیروی کار اضافی در مناطق توسعه نیافته موجب ایجاد مهاجرت به عنوان عامل تعادل بخش به این عدم تعادل منطقه‌ای خواهد شد. نفوذ ارزش‌های نوین و شکل‌های مصرف جدید در برخی مناطق کشورهای عقب مانده در میان بخش‌های پویای جامعه، ایجاد آرمان‌ها و آرزوهای جدید می‌نماید و حرکت به سوی شهرهای بزرگ برای نیل به این آرمان‌ها صورت می‌گیرد. آن‌ها که پای بند به سبک‌های زندگی سنتی بوده‌اند، بخش سنتی و آن‌ها که تمایل به پذیرش ارزش‌های جدید داشته‌اند بخش مدرن را به وجود می‌آورند (گروه

اجتماعی، ۱۳۷۹: ۲۸). اساس این دیدگاه بر تبیین دلایل و پیامدهای مهاجرت استوار است. در رابطه با دلایل مهاجرت، کارکرد باوران فرضشان این است که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوب نظام اجتماعی آموخته می‌شود. کنش‌گرایان در یک نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی‌توانند آن‌ها را برآورده کنند. چون خصایص ساختی نظام‌های اجتماعی و کنشگران هرگز در طول زمان اشیا نیستند، لذا ممکن است تحولات لازم برای کاستن ناهماهنگی بین احساس نیاز و امکان تحصیل آن در کنشگر یا در نظام و یا در هر دو اتفاق بیفتد. درک ناهماهنگی‌های بین خصایص فرد و نظام اجتماعی منجر به مهاجرت شخص جهت کاهش ناهماهنگی‌های ساختی می‌شود (لهسایی زاده، ۱۳۶۸: ۱۲). از سویی دیگر به این دلیل که نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شود و در اماکن دیگری (در تعدادی از شهرها) پاسخ مناسبی برای این نیازها وجود دارد، مهاجرت روی می‌دهد. از این رو گونه‌ای عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستاییان برای ارضا نیاز خود به مهاجرت اقدام می‌کنند. در این دیدگاه مهاجرت ناشی از عدم تعادل اقتصادی و اجتماعی مناطق مختلف (شهر- روستا) است و هرگونه تغییر در جامعه در جهت ایجاد برقراری تعادل و هماهنگی است؛ بنابراین مهاجرت، تغییری است که مکانیسم برقرار کننده تعادل در نظام اجتماعی صورت می‌گیرد و دارای کارکردی مثبت در جهت حفظ تعادل جامعه و بقای نظام اجتماعی حاکم است (علینی، ۱۳۸۷: ۷۰).

نظریات دیدگاه نوسازی

این دیدگاه با رویکردی برنامه‌ریزی شده به مفهوم شهرنشینی، شهر و سکونت‌گاه‌های شهری می‌نگرد لذا با توجه به گستردگی این مکتب به ارائه دیدگاهی چند

به این ارتباط می‌پردازیم.

هیگینس: وی معتقد است شهرنشینی و توسعه اقتصادی، از زمان انقلاب صنعتی (قرن ۱۸-۱۷) به بعد کاملاً به یکدیگر مرتبط بوده‌اند. از نظر وی هیچ کشوری را که بیش از $\frac{1}{2}$ درآمد ملی‌اش در بخش کشاورزی حاصل شده باشد و یا بیش از ۴٪ نیروی کارش در آن بخش اشتغال داشته باشد، نمی‌توان پیشرفته خواند و وی به یک زنجیره غیرقابل تفکیک بین سه فرآیند صنعتی شدن، توسعه اقتصادی و شهری شدن معتقد است (تقوی، ۱۳۷۳: ۳۱۵).

جرالد بریز: وی بر روابط متقابل میان فرآیندهای شهرنشینی، رشد اقتصادی و توسعه سیاسی تأکید دارد. نقش‌های شهری برای کشورهای در حال توسعه، به شکل زیر است: ۱- نقطه تماس با جهان خارج ۲- مرکز قدرت، شهر مرکز سازمان‌های سیاسی منتقد: فرهنگی همه‌گیر؛ اجتماعی همگون و اقتصادی وسیع است که تمرکزگرایی از خصوصیات بازار آن‌هاست ۳- محور نشر تغییر اجتماعی؛ افکار و خط مشی‌های جدید، الگوی رهبری و برنامه‌های جدید در شهر تکامل می‌یابد ۴- منبع اطلاعات و نیروی انسانی؛ شهرهای اصلی، بالاترین استعدادهای ملی، انبوه نیروی انسانی و بودجه‌های اصلی سرمایه‌گذاری را جذب می‌کنند (سواج، ۱۳۸۶: ۱۲۵).

بریان رابرتز: نظریه نوسازی درباره شهرنشینی را چنین خلاصه می‌کند:

۱- افزایش جمعیت شهری محرک سرمایه‌گذاری صنعتی خواهد بود.

۲- سطوح آموزش با شهرنشینی توسعه می‌یابد.

۳- کارکرد ساخت‌های خویشاوندی، متناسب با اشکال

نوبین اقتصادی و شیوه زندگی شهری، تشریفاتی خواهد شد (تقوی، ۱۳۷۳: ۳۱۶) نهایتاً اینکه هر چند عده‌ای از نظریه‌پردازان این دیدگاه معتقدند که با خروج جمعیت کشاورزی از حومه و به دنبال آن تمرکز کارگران در مشاغل ناخواسته و با درآمد پایین در مناطق شهری، نقش نوسازی شهرها در مراحل ابتدایی محدود می‌شود؛ اما راه‌حل را در تغییر مسیر حرکت از روستا به شهر نمی‌دانند و معتقدند که باید نرخ صنعتی شدن را تسریع کرد.

زیمل^۴، کلان‌شهر و حیات ذهنی: به نظر زیمل در شهرهای بزرگ و مخصوصاً در کلان‌شهرها، جمعیت عظیم و متراکم شهر و فشار آن به زندگی انسان، هویت فردی و آزادی او را به خطر می‌اندازد و این امر موجب انزوا و از خود بیگانگی او می‌شود؛ اما او معتقد است که انسان در شهر در عین از خود بیگانگی به نوآوری و خلاقیت می‌پردازد. جورج زیمل معتقد است: در کلان‌شهرها گروه‌های وسیع و متعددی در حالت فعالیت و کنش و واکنش هستند لیکن هدف آن‌ها سودجویی و انگیزه‌های سرمایه‌ای و اقتصادی است. افراد در عین بیگانگی با خود و با یکدیگر به تعامل می‌پردازند. به طوری که گویی انبوهی از بیگانگان برای نفع و سود شخصی مجبور به تعامل اجتماعی شده‌اند که این به نوبه خود بیگانگی را دامن می‌زند و با بزرگ‌تر شدن جامعه بر وسعت آن افزوده می‌شود. ملور^۵ معتقد است که زیمل در مقاله «کلان‌شهر» خود پنج موضوع اساسی را مطرح کرده است:

۱- ساکنین شهرهای بزرگ، زیر تأثیر تحرک و جوش و خروش فضای شهر و تحت تأثیر محرک‌های زیستی، اجتماعی و روانی آن، خصایص تازه‌ای از خود بروز می‌دهند و شخصیتی نو می‌شوند.

1. Higgins
2. Jerald Breese
3. Bryan Roberts

4. Georg Zimmel
5. Mellor

۲- سیطره اقتصاد پولی در کلان‌شهر که بر مبنای معامله، محاسبه و عقلانیت و حسابگری نباشد این خصایص را به افراد منتقل می‌کند.

۳- تکیه بر اقتصاد پولی، جهان را به کمیت‌گرایی می‌رساند و لذا آدمیان وقت‌شناس، حسابگر و بر اساس دقایق و «میلی‌مترها» زندگی می‌کنند.

۴- در شهرها تقسیم کار اجتماعی و اقتصادی بر اساس تخصص‌ها به حد‌اعلای خود می‌رسد. رقابت، تخصصی شدن را به دنبال دارد. تمایزات منفرد افراد را تقویت می‌کند که این به‌نوبه خود از خود بیگانگی را دامن می‌زند و شکل و اندازه‌ی محیط اجتماعی در آن مؤثر است.

۵- مع‌هذا، فرد در کلان‌شهر استقلال جدیدی به دست می‌آورد و تولدی تازه می‌یابد که در سایر اشکال محیط‌های اجتماعی ممکن نیست و فرد می‌تواند خود را در گروه‌ها و فضاهای گوناگون مطرح سازد و از فضای محدود شهرهای کوچک صنعتی خارج می‌شود و در زمینه‌های مختلف به ایفای نقش پردازد (توسلی، ۱۳۷۹: ۸۱).

در مجموع دیدگاه زیمل نسبت به شهر و زندگی شهری بیشتر نگاهی منفی و انتقادی است تا جایی که دیگر نظریه‌پردازان وی را فردی متعصب، ظنین می‌دانند که در گرداب پیش‌داوری گرفتار شده است.

دیدگاه مکتب شیکاگو: این دیدگاه سعی کرد نظریه‌ای منظم در مورد اصول نظم فضایی جمعیت‌ها و نهادها که حاصل کنش متقابل موجودات زنده در فرهنگ پیوسته در حال تغییر شهر و سکونت شهری است ارائه دهند (ممتاز، ۱۳۸۹: ۱۴۵).

نظر پارک^۱: وی معتقد است همین که شهر ایجاد گردید، به نظر می‌رسد مکانیسم بزرگ برگزیننده‌ای

است که به گونه‌ای خطاناپذیر همه افرادی را که برای زندگی در منطقه‌ی خاصی در محیط ویژه‌ای از همه مناسب‌ترند از میان جمعیت گزینش می‌کند. وی معتقد است محیط طبیعی، یک واحد پیوسته است که بر طبق نیروهای متعادل کننده حرکت می‌کند. محیط طبیعی در درون خود وابستگی متقابل را به شکل مستقیم و غیرمستقیم میان موجودات زنده که هر یک خود را با طبیعت مطابقت داده‌اند به وجود آورده است. شهرها از طریق فرآیندهای رقابت، تهاجم و جانشینی - که همه‌ی این‌ها در بوم‌شناسی زیستی رخ می‌دهد به‌صورت طبیعی سامان می‌یابند. اگر به وضعیت بوم‌شناختی یک دریاچه در محیط طبیعی بنگریم در می‌یابیم که رقابت بین انواع گوناگون از موجودات زیستی همچون مکانیسمی در جهت رسیدن به توزیع جغرافیایی نسبتاً پایداری در بین آن‌ها عمل می‌کند. این موازنه، چنانچه انواع جدید تهاجم کننده، سعی کنند دریا را خانه خود سازند بر هم می‌خورد - تمایل روستاییان به سکونت در شهر نیز این گونه است (گیدنز، ۱۳۸۲: ۶۰۷).

دیدگاه زیمل: وی با دیدگاه تند خود معتقد است: شهر «محرک عصبی را تشدید می‌کند. شهر جایگاه بازار، اقتصاد پولی، تقسیم کار و مشاغل تخصصی است. مبادله کالا، استفاده همگانی از پول، از روابط میان افراد شخصیت‌زایی کرده و آن‌ها را بر مدار منافع بازسازی می‌کند. زیمل میان این شخصیت‌زایی و فرآیند «غیراجتماعی شدن» یعنی سست شدن پیوندهای عاطفی فرد با گروه‌های نخستین «خانواده»، «همسالان» رابطه‌ای برقرار می‌کند. شهرنشینی فرد را مجبور می‌کند که به عضویت گروه جدیدی درآید که زیمل آن را گروه «دومین» می‌نامد. سرعت گذر از یک وضعیت به وضعیت دیگر شهرنشین را به «خود

1. park

داری» و «ایستا بیزاری» سوق می‌دهد. زیمل این امتیاز را با راهبرد حمایتی ناشی از ناتوانی پاسخگویی به آن همه محرک‌ها تبیین می‌کند. گستردگی دایره روابط اجتماعی و این ایستار خودداری باعث می‌شود که درجه آزادی‌های شخصی شهرنشین افزایش یابد (فیالکوف، ۱۳۸۱: ۶۷).

نظر لوئیس ورت: وی معتقد است شهرها در سه ویژگی مشترک‌اند- اندازه- تراکم- ناهماهنگی. به نظر او، در شهرها تعداد بسیار زیادی از جمعیت، در فاصله بسیار کمی با همدیگر زندگی می‌کنند، اما بیشتر آنان به‌درستی یکدیگر را نمی‌شناسند و تماس‌های آن‌ها زودگذر و ناپیوسته است. این تماس‌ها به‌جای آنکه روابط مطلوبی را موجب شود فقط ابزاری برای رسیدن به هدف نگریده می‌شود. نفوذ شهرها بر جمعیت‌های دور از شهر (مانند روستاها، حومه‌ها، شهرهای کوچک) اثر می‌گذارد که بعضاً به شهر مرکزی روی بیاورد. این مهاجرت نواحی اطراف و روستا ممکن است برای مدتی کم و بیش طولانی شیوه‌های زندگی از پیش تعیین شده خود را حفظ کند که ممکن است در دراز مدت با ویژگی‌های خود پابرجا بماند. (توسلی، ۱۳۷۹: ۸۹).

دیدگاه وبر^۱ در خصوص شهر: وبر جامعه‌شناس آلمانی معتقد است که هر نظریه‌ای که مبتنی بر مشاهده شهر در یک نقطه از جهان و در یک مقطع زمانی باشد، ارزش محدودی دارد. او کوشید تا ورا این محدودیت بیندیشد و همین نقطه مثبت وبر در جامعه‌شناسی شهری است. وی در تعریف شهر، عناصر اقتصادی و سازمان‌های سیاسی را مهم‌تر از اندازه جمعیت می‌دانست او در جامعه‌شناسی خود به‌شدت پیرو تاریخ‌شناسی تطبیقی بود. به اعتقاد او برای اینکه یک اجتماع شهری کامل و جذاب شکل

گیرد، در این سکونتگاه باید روابط تجاری- بازرگانی با سلطه نسبی برقرار باشد (شارع‌پور، ۱۳۸۹: ۱۱۹). وی در کتاب «شهر» خود می‌نویسد: در اروپا ضرب‌المثل معروفی وجود داشت که می‌گفت: «هوای شهر انسان را آزاد می‌سازد». یعنی رعیت برای آزاد شدن از قیود نظام فئودال با مهاجرت به شهر و یافتن کار در شهر به آزادی دست می‌یافت و رابطه خود را با روستا به کلی قطع می‌کرد و مبدل به فردی می‌گردید که دارای حقوق شهروندی است (ممتاز، ۱۳۸۹: ۱۰۷).

در مجموع می‌بایست بیان نمود، هیچ شهری و سکونتگاه شهری به‌طور تصادفی رشد نکرده است و عوامل مختلفی در رشد و توسعه شهرها در طول تاریخ نقش داشته است. وجود این قبیل عوامل و اسباب در بعضی نقاط شهری باعث گردیده است تا نسبت به نقاط شهری مشابه از رشد و توسعه بالاتری برخوردار باشد. عوامل گسترش فرهنگ و تمایل به شهرنشینی پس از رونق صنعت در سده‌های گذشته سریع‌تر و وسیع‌تر عمل کردند و همین امر باعث شد تا شهرگرایی و شهرنشینی به لحاظ کمی و کیفی سریع‌تر از هر زمانی در گذشته صورت گیرد. رشد شهرها و به دنبال آن خیل مهاجرین، روستا به شهر همواره جریانی تکراری و تسلسلی پیدا کرده است؛ یعنی رشد بیشتر، پویایی بیشتر، شهرهای شلوغ‌تر و روستاهای خالی. گسترش شهرنشینی دستاورد و محصول عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و جغرافیایی است، یعنی هر کدام از عوامل یاد شده به شکلی مستقل یا به‌طور جمعی در پیدایش و رشد شهرها نقش داشته‌اند. از این رو، کارکردها و نیازهای اجتماعی و اقتصادی نقش عمده‌ای در ظهور و تداوم شهرنشینی و تمایلات شهری دارد. عوامل محیطی، طبیعی و فیزیکی نیز از عوامل عمده بوم‌شناختی‌اند که در مهاجرت روستایی

1. Max Weber

و همچنین جاذبه‌های شهری مؤثر بوده‌اند. نهایتاً اینکه می‌توان در یک جمله بیان کرد اگر نظرات و دیدگاه‌ها عوامل متنوعی را نسبت به شهر و شهرنشینی ابراز داشته‌اند ولی همگی بر یک نظرند که شهرهای امروزی جاذبه‌ای شده‌اند تا روستائیان را هر چه بیشتر فریفته‌ی خود کنند و روستاها نیز دافعه‌ای شده‌اند تا ساکنانش هر چه بیشتر به دور شدن از آن‌ها متمایل‌تر شوند.

روش پژوهش

این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده است. در این روش از گروه معینی از افراد خواسته شده به تعدادی پرسش مشخص که برای همه یکسان است پاسخ دهند. همچنین جهت بررسی ابعاد نظری و تجربی پژوهش از روش کتابخانه‌ای (شامل بررسی اسناد، کتب، مقالات، پایان نامه‌ها، مجلات و پایگاه‌های اینترنتی) استفاده شده است.

بحث

جامعه آماری شامل جوانان روستایی ساکن شهرستان سمیرم واقع در سن ۲۰ تا ۳۴ سال معین گردیده؛ بر اساس اعلام مرکز آمار ایران^۱ تعداد جوانان ساکن روستاهای شهرستان سمیرم برابر با ۱۰۰۳۸ نفر می‌باشد. شیوه نمونه‌گیری در این تحقیق تصادفی و متناسب با حجم و تعداد افراد هر منطقه تعیین شده است. حجم نمونه‌ها به نسبت حجم و تعداد جوانان ساکن در مناطق روستایی و تنوع و تکثر روستاها تعیین شده است که با استفاده از روش آمار کوکران

حجم نمونه تعداد ۳۲۰ نفر محاسبه شد؛

جدول شماره (۴): انتخاب حجم نمونه با استفاده از

روش کوکران

شرح	مرد	زن	جمع
۲۴ تا ۲۰ سال	۲۰۰۲	۲۰۷۴	۴۰۷۶
۲۹ تا ۲۵ سال	۱۶۵۵	۱۷۱۳	۳۳۶۸
۳۴ تا ۳۰ سال	۱۳۲۷	۱۲۶۷	۲۵۹۴
جمع	۴۹۸۴	۵۰۵۴	۱۰۰۳۸
تعداد پرسشنامه	۱۵۹	۱۶۱	۳۲۰
درصد	۴۹٪	۵۱٪	۱۰۰٪

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی داری وجود دارد.

همان گونه که در جدول زیر مشاهده می‌شود، نتایج آزمون تحلیل واریانس نشان می‌دهد که بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی داری وجود ندارد ($p > 0/05$)، لذا فرضیه یک رد می‌شود.

فرضیه ۲: به نظر می‌رسد بین سن جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که سن به‌طور معناداری ($p > 0/01$) با تمایل به شهرنشینی رابطه منفی معنی داری دارد و لذا فرضیه دو اثبات می‌شود؛ به

جدول شماره (۵): آزمون فرضیه ۱ با استفاده از آزمون واریانس

شرح	مجموع مربعات مجذورات	df	مجذور میانگین	F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۱۵۷/۳۰	۳	۵۲/۴۳	۰/۷۹۶	۰/۴۹۷
درون گروه‌ها	۲۰۸۰۷/۶۸	۳۱۶	۶۵/۸۴	-	-
جمع	۲۰۹۶۴/۹۸	۳۱۹	-	-	-

1. www.amar.org.ir

عبارت دیگر هرچه سن جوانان بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

جدول شماره (۶): آزمون فرضیه ۲ با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۱۲۸
سطح معناداری	۰/۰۱۳
تعداد	۳۲۰

فرضیه ۳: به نظر می‌رسد بین جنسیت جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون t استفاده شده است. همان‌گونه که در جداول زیر ملاحظه می‌شود آزمون t مقدار سطح معنی داری را $۰/۰۵ > \text{Sig} = ۰/۲۸۷$ نشان می‌دهد که حاکی از معنی دار نبودن رابطه متغیرهای جنسیت جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی می‌باشد لذا این فرضیه رد می‌شود.

فرضیه ۴: به نظر می‌رسد بین میزان دسترسی جوانان به امکانات و خدمات رفاهی در روستا و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که میزان دسترسی جوانان به امکانات و خدمات رفاهی در روستا به‌طور معناداری ($p > ۰/۰۱$) با تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه منفی دارد و لذا فرضیه چهار اثبات می‌شود؛ به عبارت دیگر هرچه میزان دسترسی جوانان به امکانات و خدمات رفاهی در روستا بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

جدول شماره (۸): آزمون فرضیه ۴ با استفاده از

آزمون همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۵۳۷
سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعداد	۳۲۰

فرضیه ۵: به نظر می‌رسد بین فاصله روستا تا شهر و تمایل جوانان به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد. برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که بین فاصله روستا تا شهر و تمایل جوانان به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود ندارد ($p > ۰/۰۱$)، لذا فرضیه پنج رد می‌شود.

جدول شماره (۹): آزمون فرضیه ۵ با استفاده از

آزمون همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	۰/۰۶۶
سطح معناداری	۰/۲۴۲
تعداد	۳۲۰

فرضیه ۶: به نظر می‌رسد بین انواع وسایل ارتباط جمعی مورد استفاده توسط جوانان روستایی و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

همان‌گونه که در جدول زیر مشاهده می‌شود، نتایج آزمون تحلیل واریانس نشان می‌دهد که بین تنوع استفاده از وسایل ارتباط جمعی توسط جوانان روستایی و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی داری وجود ندارد ($\text{sig} = ۰/۱۹۰ > ۰/۰۵$)، لذا فرضیه شش رد می‌شود.

فرضیه ۷: به نظر می‌رسد بین میزان رضایت جوانان

جدول شماره (۷): آزمون فرضیه ۳ با استفاده از آزمون T

T Test for Equality of Means				
شرح	t	df	Sig. (سطح معنی داری)	تفاوت میانگین‌ها
جنسیت جوانان - تمایل آن‌ها به شهرنشینی	-۱/۰۶	۳۱۸	۰/۲۸۷	-۰/۹۷

جدول شماره (۱۰): آزمون فرضیه ۶ با استفاده از آزمون تحلیل واریانس

شرح	مجموع مربعات مجزورات	df	مجذور میانگین	F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۴۰۲/۳۴	۴	۱۰۰/۵۸	۱/۵۴	۰/۱۹۰
درون گروه‌ها	۲۰۵۶۲/۶۴	۳۱۵	۶۵/۲۷	-	-
جمع	۲۰۹۶۴/۹۸	۳۱۹	-	-	-

آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس. جدول شماره (۱۲): نتایج آزمون فرضیه ۸ با استفاده

از آزمون ضریب همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۴۴۵
سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعداد	۳۲۰

فرضیه ۹: به نظر می‌رسد بین تأثیرپذیری جوانان روستایی از وسایل ارتباط جمعی و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که تأثیرپذیری جوانان روستایی از وسایل ارتباط جمعی به طور معناداری ($p < 0.01$) با تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه منفی معنی داری دارد و لذا فرضیه نهم اثبات می‌شود؛ به عبارت دیگر هرچه تأثیرپذیری جوانان روستایی از وسایل ارتباط جمعی بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

جدول شماره (۱۳): نتایج آزمون فرضیه ۹ با استفاده

از آزمون ضریب همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۱۰۶
سطح معناداری	۰/۰۴۸
تعداد	۳۲۰

نتیجه‌گیری

در خصوص وضعیت فعالیت پاسخگویان باتوجه به

روستایی از امکانات آموزشی روستا و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که میزان رضایت جوانان روستایی از امکانات آموزشی روستا به طور معناداری ($p < 0.01$) با تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه منفی وجود دارد و لذا فرضیه هفت اثبات می‌شود؛ به عبارت دیگر هرچه میزان رضایت جوانان روستایی از امکانات آموزشی روستا بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

جدول شماره (۱۱): نتایج آزمون فرضیه ۷ با استفاده

از آزمون ضریب همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۵۱۳
سطح معناداری	۰/۰۰
تعداد	۳۲۰

فرضیه ۸: به نظر می‌رسد بین سهولت دسترسی جوانان روستایی به شهر و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی دار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول زیر نشان می‌دهد که بین سهولت دسترسی جوانان روستایی به شهر و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه منفی معنی دار وجود دارد ($p < 0.01$) و لذا فرضیه هشت اثبات می‌شود؛ به عبارت دیگر هرچه میزان دسترسی جوانان به شهر بیشتر بوده است، تمایل

اینکه جامعه هدف، جامعه‌ای روستایی است ۲/۲۷ درصد پاسخگویان اعلام داشته‌اند که بیکارند که با توجه به خشکسالی‌های متوالی سال‌های اخیر چیزی خارج از انتظار نبوده است و جای پژوهش بیشتری دارد.

در فرضیه اول تحقیق بر اساس اطلاعات به دست آمده بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. این بدان معناست که جوانانی در پایگاه اجتماعی کمتری قرار دارند تمایل بیشتری برای شهرنشینی از خود ابراز داشته‌اند.

در فرضیه دوم مطابق اطلاعات جمع‌آوری شده بین سن جوانان و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود دارد این موضوع بدان معناست هر چه سن جوانان بیشتر بوده است، تمایل به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

در فرضیه سوم مطابق اطلاعات به دست آمده بین جنسیت جوانان و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود ندارد لذا نمی‌توان ادعا کرد که هر یک از دو جنس بیشتر از دیگری تمایل به شهرنشینی دارد و در صورت تمایل هر یک مجزا عمل می‌کند.

در فرضیه چهارم هم چنانکه داده‌های آماری صادق است بین میزان دسترسی جوانان به امکانات رفاهی در روستا و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه وجود دارد ولی چگونه رابطه منفی می‌باشد؛ به عبارت دیگر هر چه میزان دسترسی جوان روستایی به امکانات و خدمات رفاهی در روستا بیشتر بوده است وی تمایل کمتری برای شهرنشینی از خود بروز داده است و بالعکس هر چه زمینه‌ها و بسترهای امکانات از وضعیت نامناسبی برخوردار بوده تمایل بیشتری داشته است.

در فرضیه پنجم نتایج حاصله نشان می‌دهد بین فاصله روستا تا شهر و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری

وجود ندارد لذا می‌توان ادعا کرد مسأله‌ی بعد مسافت و دوری و نزدیکی به مرکز شهرستان نمی‌تواند عاملی برای تمایل به شهری شدن قلمداد گردد.

مطابق فرضیه ششم بین تنوع استفاده از وسایل ارتباط جمعی و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. لذا نمی‌توان ادعا کرد عامل وسایل ارتباط جمعی عاملی تأثیرگذار در تمایل به شهرنشینی جوانان باشد و تفاوت چندانی بین جوانانی که از وسایل ارتباط جمعی استفاده می‌کنند و آنانی که علاقه چندانی به این گروه وسایل ندارند وجود ندارد.

مطابق فرضیه هفتم بین میزان رضایت جوانان روستایی از امکانات آموزشی روستا و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود دارد. به عبارتی دیگر هر چه میزان رضایت جوانان روستایی از امکانات آموزشی روستا بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهر ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس.

در فرضیه هشتم نتایج به دست آمده بیانگر این موضوع است که بین سهولت دسترسی جوانان به شهر و تمایل به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود دارد. این رابطه از نظر چگونگی حالت منفی داشته به بیانی دیگر هر چه میزان دسترسی جوانان به شهر بیشتر بوده است، تمایل آن‌ها به شهرنشینی ضعیف‌تر و کمتر بوده است و متعاقباً هر چه میزان دسترسی کمتر بوده تمایلی بیشتر در رفتار جوانان دیده شده است.

در فرضیه نهم همچنان که داده‌های آماری اثبات نمودند بین تأثیر پذیری جوانان روستایی از وسایل ارتباط جمعی و تمایل آن‌ها به شهرنشینی رابطه معنی‌داری وجود دارد. این رابطه از نظر چگونگی حالت معکوس دارد، به بیانی دیگر هر چه تأثیر پذیری جوانان روستایی از وسایل ارتباط جمعی بیشتر بوده است، تمایل به شهرنشینی ضعیف‌تر می‌باشد و بالعکس و هر

چه میزان تأثیرپذیری جوانان کمتر بوده است تمایل بیشتری به شهرنشینی از خود بروز داده است.

پیشنهادها

در نهایت با توجه به اطلاعات به دست آمده از این تحقیق به ارائه‌ی پیشنهادهایی در این خصوص می‌پردازیم.

۱- به منظور جلوگیری از رشد نامتعادل شهرنشینی در ایران و خالی شدن روستاها از سکنه باید برنامه‌هایی در جهت عمران و آبادانی و رونق روستاها و برخورداری آن‌ها از امکانات بهداشت و درمان، آموزشی، بیمه و ... به همان نسبت که در شهرها می‌باشد، فراهم کرد. این موارد از جمله زیر ساخت‌های کاهش مهاجرت روستایی تلقی می‌گردد.

۲- سرمایه‌گذاری و جلب کمک‌های مالی در بخش کشاورزی به طور جدی مورد توجه قرار گیرد و از کسانی که مایل‌اند در این بخش سرمایه‌گذاری کنند، حمایت‌های معنوی و بنیادی و در مواردی مشاوره‌ای در خصوص توانایی‌ها و استعدادهای بالقوه روستایی صورت گیرد.

۳- با پرداخت وام‌های دراز مدت و کم‌بهره به جوانان شاغل در بخش کشاورزی و دامداری سیاست‌هایی جهت ایجاد مراکز تعاونی روستایی همراه با مشارکت روستاییان صورت گیرد تا روستایی بتواند با میل و رغبت بیشتر و انگیزه‌ای دو چندان فعالیت داشته باشد.

۴- توسعه و گسترش صنعت جهانگردی با توجه به توانایی‌ها و جلوه‌های طبیعی موجود در مناطق کوهستانی می‌تواند منبعی پایدار برای تأمین نیازهای اقتصادی و فرهنگی مناطق روستایی باشد، لذا به سازمان‌های متولی امر گردشگری توصیه می‌گردد با به‌کارگیری نیروهای متخصص ضمن شناسایی بسترهای این مورد زمینه را برای ورود روستاییان به

این عرصه فراهم کند که با توجه به اینکه اکثر مناطق روستایی فاقد امکانات تفریحی مناسب می‌باشد. لذا شایسته است متولیان امور فرهنگی اجتماعی صدا و سیما برای شناخت همه جانبه از روستا و روستایی، برنامه‌هایی را تدوین کنند که جوانان روستایی از روستایی بودن خود احساس سربلندی نمایند. این مهم محقق نمی‌گردد مگر با پخش مستندهای روستایی و تشویق جامعه روستایی؛ از این رو این مورد باید به طور تخصصی و خاص مورد توجه قرار گیرد.

۵- توسعه مراکز آموزشی و تنوع مقاطع تحصیلی تا حد امکان در روستاها یک حاصل کلیدی جهت ترغیب جوان روستایی برای تحصیل در روستا تلقی می‌گردد، چرا که در صورت وجود مقاطع تحصیلی بالاتر دیگر دلیلی برای مهاجرت به شهر نمی‌باشد، از این رو پیشنهاد می‌شود ضمن فراهم کردن پایه‌های تحصیلی مناسب- مانند ساخت دبیرستان و هنرستان‌های شبانه روزی- تا حد امکان بستر تحصیل در روستا فراهم شود تا جوانان روستایی جهت ادامه تحصیل روانه‌ی شهرها نشوند.

تقدیر و تشکر

با سپاس از همه کسانی که در تهیه و تدوین این مقاله همکاری نمودند، خصوصاً سرکار خانم دکتر امیری و سرکار خانم دکتر قلانی؛ قدردان راهنمایی و مشاوره‌ایشان هستیم.

فهرست منابع

- امانی، سید مهدی. (۱۳۸۸). جمعیت‌شناسی عمومی ایران، تهران: انتشارات سمت.
- باقری، اشرف السادات. (۱۳۸۶). نظریه‌هایی درباره‌ی شهرهای قلمرو فرهنگ اسلامی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- پارسی، فاطمه. (۱۳۸۹). شهر به‌عنوان فرآیندی منطقه‌ای در ایران، ماهنامه تخصصی اطلاع‌رسانی کتاب ماه

- علوم اجتماعی، ۱۴(۳۲)، ۱۲۲.
- تقوی، محمد. (۱۳۷۳). مجموعه مقاله‌های سمینار جامعه شناسی و توسعه (ج ۱)، تهران: انتشارات سمت.
- توسلی، غلام عباسی. (۱۳۷۹). جامعه شناسی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- خمر، غلامعلی. (۱۳۸۸). اصول و مبانی جغرافیایی شهری، تهران: نشر قومس.
- ربانی، رسول. (۱۳۸۷). جامعه شناسی شهری، اصفهان: انتشارات سمت و دانشگاه اصفهان.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۱). دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران: انتشارات کیهان.
- ساوج، مایک، وارد، آلن. (۱۳۸۶). جامعه شناسی شهری، ترجمه ابوالقاسم پوررضا، تهران: انتشارات سمت.
- شارع پور، محمود. (۱۳۸۹). جامعه شناسی شهری، تهران: انتشارات سمت.
- شیعه، اسماعیل. (۱۳۷۸). با شهر و منطقه در ایران، تهران: انتشارات علم و صنعت ایران.
- علوی، پرویز. (۱۳۷۵). ارتباطات سیاسی، تهران: مؤسسه نشر علوم نوین.
- علینی، محمد ولی. (۱۳۸۷). مهاجرت و شهرنشینی در ایران، فصلنامه مصباح، ۴۶.
- فیالکوف، یانکل. (۱۳۸۱). جامعه شناسی شهری، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: نشر آگه.
- گروه اجتماعی. (۱۳۷۹). مهاجرت - دروازه ورود منابع و سرمایه روستا به شهر، هفته نامه اطلاعات، ۲۸.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۳). جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- لهسایی زاده، عبدالعلی. (۱۳۶۸). نظریات مهاجرت، شیراز: انتشارات نوید.
- مجید زاده، یوسف. (۱۳۶۸). آغاز شهرنشینی در ایران، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- مرتضوی تبریزی، سید مسعود. (۱۳۸۳). مهاجرت روستاییان به شهرها و تأثیرات اقتصادی و سیاسی آن در دوره ی پهلوی دوم، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- مرکز ملی آمار، www.amar.org.ir.
- مک براید، شین، (۱۳۶۹). یک جهان - چندین صدا، ترجمه ایرج یاد، تهران: نشر یونسکو و سروش.
- ممتاز، فرید. (۱۳۸۹). جامعه شناسی شهر، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- نظریان، اصغر. (۱۳۸۸). پویایی نظام شهری ایران، تهران: انتشارات میتکران.
- وبر، ماکس. (۱۳۶۹). شهر در گذر زمان، ترجمه شیوا (منصوره) کاویانی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- وثوقی، منصور. (۱۳۶۶). جامعه شناسی روستایی، تهران: مؤسسه کیهان.